

MA'RUFU EMRETME VE MÜNKERİ NEHYETME GÖREVİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Fikret KARAMAN
Elazığ Müftüsü

Ma'ruf" ve "Münker" kavramları Kur'an ve hadis metinlerinde genel olarak iyilik ve kötülük yahut hayır ve şer anlamına yorumlanacak şekilde geçmektedir. Bunlardan "Ma'ruf" Kur'an'ın 41 yerinde, "Münker" ise 17 ayrı yerde kullanılmıştır⁽¹⁾. Ayrıca bu ayetlerin dokuz tanesinin başında "Emr" ve "Nehy" kelimeleri birer harfi cer ile kullanılarak "Emr-i bi'l-Ma'ruf ve Nehy-ani'l-Münker" şeklinde hüküm ifade etmektedirler⁽²⁾. Biz bu inceleme ve değerlendirmemizde konunun tartışılmasına esas teşkil eden "Ma'ruf" ve "Münker" kavramlarının tanımını, ilgili ayet ve hadis meallerini, önemini, kapsamını, hükmünü, derecelerini, şartlarını ve bu görevi yapanlarda bulunması gereken vasıfları açıklamaya çalışacağız.

1. TANIMLAR

a) **Ma'ruf:** Sözlükte; bilinen, tanınan, iyi muamele, tatlı dil, ihsan ve İslam'ın hoş gördüğü her şeydir⁽³⁾.

Dini terim olarak Ma'ruf; İslam'ın hükümleri, genel prensipleri ve emirleri uyarınca yapılması ve söylenmesi gereken her söz ve fiildir⁽⁴⁾.

İmam Râğıb el-İsfehânî (v. 502/1108)'ye göre ise Ma'ruf: "Akıl ile dinin hoş ve uygun gördüğü her amelin adıdır." ⁽⁵⁾

Fahreddin er-Râzî (v. 606/1210) de; Ma'ruf'tan anlaşılması gereken Allah'a iman olduğunu açıklamıştır ⁽⁶⁾.

Merhum Elmalı Hamdi Yazır (v.1942) da; Râzî'nin görüşüne katılarak Ma'rufu, "Muktezâyı din olan tâatullah" olarak tanımladıktan sonra bunun da esasının tevhid ve iman olduğunu belirtmiştir ⁽⁷⁾.

- (1) M. Fuat Abdülbaki, **el-Mu'cemul-Müfehres**, Dârü'l-Hadis, 2. baskı, Kahire, 1988, s. 582-583, 889.
- (2) A.g.e., aynı sahifeler.
- (3) M. Seyyid Şerif el-Cürcânî, **Kitabü't-Ta'rifât**, Dârü'r-Reşâd, Kahire, s. 250; **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat**, TÜR-DAV, İst., 1981, c.2.s. 1250.
- (4) Abdulkadir Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk**, Çev: A. Nuri, İhya Yayınları, İst. 1971, c.2, s.9.
- (5) S.C. el-Amra, **Ma'ruf ve Münker**, Çev: M. İslamoğlu, İst. 1991, s. 90.
- (6) er-Râzî, **et-Tefsirü'l-Kebir**, Dârü'l Kütübü'l İlmiyye, Beyrut, 1990, c.4, s.523.
- (7) Elmalı H. Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, Eser Yayınları, İst. 1971, c.2, s. 1115.

b) **Münker:** Kaynaklarda genel olarak ma'rufun karşıtı şeklinde kullanılan Münker sözlükte; Allah'ın râzı olmadığı şey veya İslâm'ın çirkin, kötü, kabâhat, günah ve haram olarak bildirdiği davranışlardır⁽⁸⁾.

Münker'in dinî tanımı ise; işlenmesi dinen mahzurlu sayılan ve İslâm hukukunun mükellef olsun veya olmasın insan için yasakladığı her türlü suç ve günah kabul edilen fiillerdir⁽⁹⁾. Er-Râzî ise; Münkeri, Allah'ı inkâra götüren şey olarak tanımlamıştır.

İbn-i Teymiyye (v. 728/1328) ye göre Münker; her çirkin davranış ve ameli ifade eder. Çirkin ameller ise günah ve mahzurları kapsamına alır ki, şirk, yalan ve zulüm gibi yüz kızartıcı söz ve davranışlar buna dahildir⁽¹⁰⁾.

Buraya kadar aldığımız bazı tanımlardan da anlaşıldığı gibi Ma'ruf ve Münker; alanı geniş olan iki temel İslâmî kavramdır. Ma'ruf ile anlaşılması gereken, Allah'ın emirleri ve istedikleridir. Bu, ister beş vakit namaz ve anne babaya iyilik gibi vücûb ifâde eden emirler olsun, ister nâfile ve nâfile sadakalar gibi mendup cinsinden ameller olsun değişmez. Münker ise Allah'ın yasakladığı şeylerdir. Bu yasaklar ister zina ve hırsızlık gibi haram yollarla işlenmiş olsun, isterse arzu edilmeyen amel ve davranışlar olsun, hoş görülme durumu⁽¹¹⁾.

2. MA'RUF VE MÜNKERLE İLGİLİ AYET VE HADİSLER

İyiliği emir ve kötülüğü yasaklama fiili bütün peygamberlerin ortak görevidir. Çünkü her peygamberin risaletini

kavmine tebliğ zorunluğu vardır. Böylece ma'ruf ve münker görevi, risaletin odak noktasını oluşturmuştur. Aşağıda meallerini vereceğimiz bazı ayet ve hadislerin genel hükümlerinden de anlaşıldığı gibi ma'ruf ve münker ilâhî emirlerin beşeriyete tebliğ ve telkini için dinin asıl konuları arasında yer almıştır.

a) Ayetler

“Sizden iyiye çağıran, doğruluğu emreden ve fenalaktan men eden bir cemaat olsun. İşte başarıya erişenler yalnız onlardır.” (12)

“Siz insanlar için ortaya çıkarılan doğruluğu emreden, fenalaktan alıkoyan, Allah'a inanan hayırlı bir ümmetsiniz. Kitap ehli inanmış olsalardı, kendileri için daha hayırlı olurdu; içlerinde inananlar olmakla beraber, çoğu yoldan çıkmıştır.” (13)

“Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin velileridir; iyiye emreder kötülükten alıkorlar...” (14)

“... Uygun olanı emreden, fenalığı yasaklayan ve Allah'ın yasalarını koruyan mü'minlere de müjdele...” (15)

“... İyilikte ve fenalaktan sakınmakta yardımlaşın, günah işlemek ve aşırı gitmekte yardımlaşmayın...” (16)

b) Hadisler

“Sizden her kim bir münker görürse

(8) el-Cürcânî, a.g.e., s. 264; **Osmanlıca-Türkçe Büyük Lügat**, c.2, s. 1302.

(9) Udeh, a.g.e., c.2, s.9, v.d.

(10) S.C. el-Amra, a.g.e., s. 87.

(11) A.g.e., s. 93.

(12) Al-i İmran, 3/104.

(13) Al-i İmran, 3/110.

(14) Tevbe, 9/71.

(15) Tevbe, 9/112.

(16) Mâide, 5/2.

onu eliyle değiştirsın. Eğer buna gücü yetmezse diliyle değiştirsın. Buna da gücü yetmeyen kalbiyle nefret etsin. Bu ise imanın en zayıf derecesidir.” (17)

“Nefsimi elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki, ya ma'rufu emr ve münkerden nehyederisiniz, yahut Allah size azap gönderir. Sonra Allah'a yalvarırsınız; fakat o zaman duanız kabul edilmez.” (18)

“İnsanlar zalimi görürler de, onların zulmetmesine mani olmazlarsa, artık Allah'ın bütün insanları azaba uğratması pek yakındır.” (19)

“Allah tarafından benden önce gönderilen her peygamberin kendisine sadık ashabı ve havâripleri vardı. Bunlar onun sünnetine yapışır, emirlerine uyarlardı. Sonra bunların yerlerine öyleleri halef oldu ki yapmadıkları işlerle öğünürler, emredilmedikleri işleri yaparlardı. Bir kimse bunların mezkur işleri yapmasına eliyle mani olursa, o kimse mü'mindir; bir kimse diliyle bunlara karşı durursa o da mü'mindir; bir kimse bunlara kalbi ile mücadele ederse, o da mü'mindir. Bu kadarını da yapmayanda artık hardal tanesi kadar bile iman yoktur.” (20)

“Küçüklerimize sevgi, büyüklerimize saygı göstermeyen, iyiliği emretmeyen ve kötülükten sakındırmayan bizden değildir.”(21)

3. MA'RUF VE MÜNKER GÖREVİNİ YERİNE GETİRMENİN ÖNEMİ

İslâm birlik, beraberlik ve millet halinde yaşamayı, ferdî hayata tercih eden bir dindir. Bunun için kişi maddî ve manevî yönden sosyal adalet ve sosyal

dayanışmayı sağlamak amacıyla çalışmak zorundadır. Çünkü emniyet çarkının işlemesine vasıta olan insandır. Onun da saadet ve huzur ortamına ihtiyacı vardır. Böylesine huzurlu bir ortam ise ancak “**Emr-i bi'l-ma'ruf ve Nehy-i ani'l-münker**” görevinin yerine getirilmesiyle mümkün olabilir. Bu prensibe bağlı olarak iyilikle emretme ve kötülükten alıkoyma gayreti içinde olan bir toplumda kişi kendinden, başkalarından ve yarınından maddeten ve manen emin olacaktır.

Ma'rufu emr, münkeri nehy görevi, gelip geçmiş bütün toplumların ortak sorumlulukları olmuştur. Çünkü peygamberlerin görevlendirilmesindeki hikmet de budur. Yukarıda meali verilen ayette; “**siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz**” ifadesinde, müslümanların başkalarına yol göstermek için insanlar arasından çıkarılmış hayırlı bir ümmet olduğu açıklanmaktadır. Müslümanlar, itikat, ibadet, ahlak ve ilim gibi değerleri de bu metodla fertlere verir ve bu sorumluluğu yerine getirmek suretiyle hayırlı ümmet vasfını kazanır. Nitekim bir defasında Resulullah (a.s.) minberde halka hitap ederken adamın biri kalktı ve şöyle dedi;

“– **Ya Resulallah insanların en hayırlısı kimdir?**” Allah'ın Resülü:

“– **İnsanların en hayırlısı, insanlara selam veren, Allah'tan en çok korkan, ma'rufu emredip münkerden**

(17) Sahih-i Müslim, İman, 20.

(18) M.Ali Nâsif, et-Tac Camiü'l Üsûl, Dârül-Fikr, Kahire, 1980, c.5, s.220.

(19) A.g.e., s.221.

(20) Sahih-i Müslim, İman, 20.

(21) et-Tergib ve't-Terhib, 4/30.

nehyetmeye çalışan ve yakınlarını ziyaret eden kimsedir.”⁽²²⁾ buyurdu.

Ma'rufu emr ve münkeri nehy konusuna hangi açıdan bakılırsa bakılsın önemi tartışılmayacak kadar açıktır. Kur'an ve sünnette yer alan deliller ile sahabe, tabiin ve selef alimlerinin hayat tarzlarından günümüze uzanan çizgi bunu göstermektedir. Şayet iyiliği emretme ve kötülükten alıkoyma görevi yerine getirilmezse, diğî hayat zayıflar, ihtilaflar çoğalır, sapıklıklar yayılır, cehalet artar ve insanlığın her kesimi fesada uğrar. Kelâm alimlerinden Seyfeddin el-Amidî (v. 631/1233), bu görevin önemini şöyle açıklamıştır: **“Hiç bir ümmet yoktur ki insanları, inandıkları peygamberlerine ve getirdikleri şeriata da'vet etmek için, ma'rufu emretmiş, dinsizliği ve peygamberelerini yalanlayan insanları men'etmiş olmasınlar.”**⁽²³⁾ Er-Râzî de; **“Ma'rufu emretmek, münkeri yasaklamaya çalışmak ve Allah'a inanmak. İşte bu üç vasıf geçmiş ümmetlerin değişmez vasfıdır”** demiştir⁽²⁴⁾. Bu görevin önemine ışık tutan Reşit Rıza el-Mısıfî'nin şu tesbitini de buraya almadan geçemeyeceğim: **“Peygamberlerin, nebilerin ve selef-i salihinin sünneti; hayra da'vet, ma'rufu emredip münkeri yasaklamaya çalışma esası üzerinde kurulmuştur. Bu görev her türlü zor şartlarda, sabır ve sebatla, kuvvetli bir direniş ve ısrarla yürütülmüş ve onların mühim görevlerinden olmuştur. Bize bıraktıkları en çıkar yol; bugün de gelecekte de budur.”**⁽²⁵⁾

4. MA'RUF VE MÜNKERİN KAPSAMI VE SINIRLARI

Bu görevin tam olarak yerine getirilebilmesi için ma'ruf ve münkerin kapsam ve sınırlarının iyi bilinmesi gerekir. İslam tarihinde bu görevi yapmak üzere **“Hisbe”** teşkilatı kurulmuştur. Bu bir **“Ahlak zabıtası”** görevini yürütmekte idi⁽²⁶⁾. Münkeri nehyetmenin ilk ve önemli bir şartı; hangi iş hareket ve davranışın münker olduğunun bilinmesidir. Bunun ölçüsü, sınır ve kapsamını belirlemeden kötülüklerin önlenmesi zor olur.

Geçmişte olmuş veya gelecekte yapılması muhtemel münker için kişiyi şaibe altında tutmakta ısrar edilmez. Çünkü münkerin asıl ölçüsü ve sınırı o anda var olmasıdır. Geçmişteki bir hata için tevbe etmiş olabileceği gibi cezasını da çekmiş olabilir. Gelecekteki muhtemel bir kötülükten ise her hangi bir sebeple vaz geçebilir. Ancak ihtiyaç halinde va'z ve nasihat yolu ile irşadda bulunabilir.

Münkeri önlemenin diğer bir ölçüsü de açıkta işlenmiş olmasıdır. Kapalı kapıların arkasında veya evinin içinde gizlice münker veya isyan eyleminde bulunan kimsenin kusurunu araştırmak caiz değildir. Çünkü Cenab-ı Hak **“Birbirinizin kusurunu araştır-**

(22) A.g.e., 4/11.

(23) S.C. el-Amra, a.g.e., s.37.

(24) et-Tefsirü'l-Kebîr, 3/27.

(25) S.C. el-Amra, a.g.e., s.37.

(26) Geniş bilgi için bkz., el-Mâverdi, el-Ahkamus-Sultaniyye, Darü'l Fikr, Kahire, 1983, s.208 v.d.; Gazali, İhyâ-û Ulûmi'd-dîn, Terc. A. Serdaroğlu, c.2, s.800 v.d.

mayın”⁽²⁷⁾ buyurmaktadır. Nitekim Hz. Ömer, şüphelendiği birinin evine arka kapıdan veya pencereden girip onu uygun olmayan bir halde görünce bu münkerin sebebini sorduğunda, içerideki adam; **“ben bir kusur işledim. Fakat sen bunu düzeltmek için üç yanlışlık yaptın”** diye cevap vermiştir. Hz. Ömer bunların neler olduğunu sorunca, karşılığında şu cevabı aldı: **“Cenab-ı Hak: ‘Birbirinizin kusurlarını araştırmayınız.’⁽²⁸⁾ ‘Evlere kapılardan giriniz.’⁽²⁹⁾ ‘Kendi evinizden başka evlere, geldiğinizi farketirip ev halkına selam vermedikçe girmeyiniz.’⁽³⁰⁾** buyurmaktadır. Fakat siz bu birbirinden ayrı üç emrin gereğini yapmadan içeri girdiniz.”

Bunun üzerine Hz. Ömer, o kişiye töve etmesini hatırlatmaktan öteye bir ceza uygulamadığı gibi kendisi için yapılan bu ikazı da hoşgörüsüyle karşılamıştır⁽³¹⁾.

5. MA'RUF VE MÜNKERİ TEBLİĞ ETMENİN HÜKMÜ

Meallerini daha önce verdiğimiz ayet ve hadislerden de anlaşıldığı gibi ma'rufu emr ve münkeri nehy görevi, kişilerin inisiyatif ve arzularına bırakılmamıştır. Tam tersine insanın bu görevden sorumlu olduğu vurgulanmıştır. Gerek ilk asır, gerekse son asır İslam alimlerinden hiçbiri ma'rufu emr ve münkeri nehy görevinin farz olmadığını iddia etmemiştir. Hatta dinin üzerinde kurulduğu temel bir unsur ve İslam ümmetinin açık bir vasfı olarak görmüşlerdir. Bu durumda Allah'ın emretkilerni emretmek ve yasakladıklarını yasakla-

mak, mü'minlere faz derecesinde bir görevdir. İbn Hazm (v. 456/1064), **“İslam ümmetinin ma'ruf ve münker görevi topyekün fikirleri ile birlikte farziyeti üzerindeki ittifakı münakaşasız bir gerçektir.”⁽³²⁾** demektedir. İmam-ı Nevevî (v. 675/1277) de: **“Din nasihattır.”** mealindeki hadis hakkında yaptığı açıklamada; **“Ma'rufu emr ve münkeri nehy çalışmasının farziyeti üzerinde; kitap, sünnet ve icma-ı ümmet mutabakat halindedir.”⁽³³⁾** demiştir. İmam-ı Gazzâlî (v. 505/1111) ise; ma'rufu emr ve münkerden nehyetmeyi dinin en büyük kutup noktası olarak görür. Gazzâlî'ye göre Allah'ın kullarına peygamber göndermesinin hikmeti de budur. **“Sizden öyle bir cemaat bulunsun...”** mealindeki ayetin zahiri anlamı vücutiyet ifade etmektedir. Ancak bu hüküm farz-ı ayn olabileceği gibi farz-ı kifaye olarak da anlaşılabilceğini söylemektedir⁽³⁴⁾.

Bazıları Mâide suresinin 105. ayetine bakarak ma'rufu emr ve münkeri nehy konusunda şüpheye düşmüşlerdir. Söz konusu ayet meali şöyledir: **“Ey iman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda olunca sapan kimse size zarar veremez...”** İlk bakışta sanki bu ayet ma'ruf ve münker konusunda insana bir serbestlik verdiği anlaşılmak-

(27) Hucurat, 49/12.

(28) Hucurat, 49/12.

(29) Bakara, 2/189.

(30) Nur, 24/27.

(31) Gazali, a.g.e., c.2, s. 801.

(32) A.g.e., s.49.

(33) **Sahih-i Buhârî**, İman, 42; S.C. el-Amra, a.g.e., s.48.

(34) Gazzâlî, a.g.e., c.2, s.755.

tadır. Oysa ki ayetin ruhunda böyle bir hüküm yoktur. Çünkü konu hakkındaki ayet ve hadislerin bütünü bir arada değerlendirdiğimiz zaman çıkan mana şöyle olur: Herkes kendisine, ailesine ve çevresine karşı vazifelerini yapmakla sorumludur; iyiliği emretme ve yayma, kötülüğü yasaklama ve önleme de bu vazife içindedir. Kişi bütün bunları yaptıktan sonra başkalarının sapmasından Allah onu sorumlu tutmaz. Çünkü gerçek hidayet Allah'a mahsustur⁽³⁵⁾.

H. Ebu Bekir (v.13/634) ise bir hutbesinde söz konusu ayetin tefsiri hakkında şöyle demiştir: “ ‘Ey iman edenler! Siz nefislerinizi ıslah etmeye bakın. Kendiniz doğru yolu bulunca kimse size zarar veremez’ ayetini okuyorsunuz ve bunu ma’rufu emr ve münkeri nehyetmeyi terk hususunda bir ruhsat sayıyorsunuz. Allah’a yemin ederim ki, Allah Kur’an’da bundan daha şiddetlisini indirmedir. Vallahi, ya iyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeğe çalışırsınız veya Allah’ın azabı hepinize ulaşacaktır.”⁽³⁶⁾

Zemahşeri (v. 528/1143), bu ayeti tefsir ederken; “Ayete, ma’rufu emr, münkeri nehyetmekten vazgeçmeği kastetmiyor. Aksine gücü yettiği halde bu görevi terk eden kimse, hidayetten ayrılmış sayılır. Aslında bu tür bir açıklama, sapıkların veya art niyetlilerin ayeti kendi indi görüşlerine göre açıklamasıdır.”⁽³⁷⁾ demiştir.

Genel olarak ma’rufu emr ve münkeri nehyetmenin gerekliliği hakkında bütün sahih kaynaklarda bir görüş birliği olduğu kesindir. Ancak bu gerekliliğin farz-ı ayın mı, yoksa farz-ı kifaye mi

olduğu hususunda ihtilaf meydana gelmiştir⁽³⁸⁾. Bu ihtilaflardan dolayı söz konusu görevin uygulanması esnasında metot ve şiddet derecelerinde farklı yollara başvurulduğu müşahade edilmektedir. Araştırmamızın bu bölümünde ma’rufun ve münkerin dindeki hükmü hakkında ortaya çıkan farklı görüş, kanaat ve uygulamalar üzerinde duracağız. Çünkü bu dinin, ancak hayırlı işlere çağıran, iyilikleri emreden ve kötülüklerden sakındırmaya çalışan cemaatle kıyamete kadar ayakta kalacağı bütün müslümanlarca kabul edilmiştir⁽³⁹⁾. Ancak ma’ruf ve münkerin nasıl, ne şekilde ve hangi şartlarla yapılabileceği hususunda ileri sürülen fikirler az da olsa birbirlerinden farklı olmuştur. Konu hakkındaki ayet ve hadisler üzerinde islam bilginleri değişik yorumlar getirmişlerdir. Nihayet Miladi 9. ve 10. asırlarda bu problem, Kelâm ilminin konuları arasına girmiştir. Bu nedenle buraya bazı kelâm firkalarının görüşlerini almaya çalışacağız.

“Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü men eden bir topluluk bulunsun...” mealindenki ayetin hükmünü Abdullah bin Ömer (v. 73/692), Said bin Ebi Vakkas (v. 55/694), Üsâme bin Zeyd (v. 34/673 ve Hasan el-Basri (v. 110/728) iyiliği

(35) K.Kerim ve Açıklamalı Meâli, (Haz. Komisyon), Medine, 1987, Mâide, 5/105.

(36) S.C. el-Amra, a.g.e., s.51.

(37) ez-Zemahşeri, el-Keşşaf an Hakâiki’t Tenzil, c. 1, s. 534.

(38) S.C. el-Amra, a.g.e., s. 37.

(39) Cihad Tunç, “İyiliği Emredip Kötülüğü Yasaklama Görevi”, E.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, Kayseri 1986, s.3.

emredip, kötülükten uzak tutmayı sadece lisana hasrederek, irşat ve ikna yolunu tercih etmişlerdir. Bu hususta şiddet kullanmayı fiili olarak el ve kılıca başvurmayı özellikle kan dökmeyi uygun bulmamışlardır⁽⁴⁰⁾.

Haricîler ise Kur'an'da yer alan ma'ruf ve münker görevinin ancak şiddet yoluyla tatbik edilebileceği görüşünü benimsemişlerdir. Onlara göre bu emri pazu ve silah kuvvetiyle gerçekleştirmekten başka çare yoktur. Bu itibarla haricîler, kelimî fırkalar arasında katı bir tutum içerisinde bulunan fırkaların başında gelirler⁽⁴¹⁾.

Mu'tezile mezhebine göre, "**Emr-i bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i ani'l-Münker**" ilkesi "**Usul-i Hamse**" olarak kabul edilen beş temel esastan biridir. Bu durumda iyiliği yaptırmaya ve kötülüğü önlemeye çalışmak bütün müslümanlara farzdır. Bu görev, İslam davetinin yayılması, sapıkların hidayete ermesi ve din düşmanlarının zararlarını yok edilmesi için bir zarurettir⁽⁴²⁾. Böylece mu'tezile mensupları, prensiplerine bağlı kalarak şiddet, darp ve silah yerine akıl ve bilgilerini kullanmışlardır. Fakat onlar da fikirlerini muarızlarına kabul ettirme uğruna çoğu zaman ifrat ve şiddet derecesine varmışlardır. Hatta Mu'tezilî görüşlerinde ısrarlı olan Ma'bed el-Cühenî (v. 80/699), Gaylân ed-Dımişkî (v. 126/749) ve Ca'd b. Dirhem (v. 118/736) gibi bu mezhebin büyükleri ve önderleri, bir kısım Emevî Hükümdarları ya da yetkili valileri tarafından öldürülmüşlerdi. Ancak daha sonra Mu'tezile mezhebinin ileri gelenleri Abbasî devleti döneminde özellikle

Halife Me'mun (813-833)'un himayesinde büyük bir nüfuz kazanarak bu sayede devletin yetkili adamları vasıtasıyla prensiplerini kabul ettirme imkanını bulmuşlardır. Kur'anın mahluk olduğunu kabul etmediği için eziyet ve işkencelere maruz bırakılan Ahmed bin Hanbel (v. 241/835) de Mu'tezilenin kuvvetli olduğu bu döneme rastlamaktadır. Bu durumda Mu'tezilî görüşte olanların da, düşüncelerini diğer müslüman zümrelere kabul ettirmek için aynı prensip uğruna yürüttükleri mücadelelerinde aşırı gittikleri ve sert davrandıkları görülmüştür⁽⁴³⁾.

İmamiye şiasına göre ise, iyiliği emredip, kötülüğü yasaklama görevi hem dinen hem de aklen en önemli farzlardandır. Dinin dayandığı temel esaslardan biridir. Allah, bunu terkeden toplumu alçaltmış ve onlara kötülük libasını giydirmiştir. Buna uymak, her müslümana farzdır. Şayet müslümanlar bu emri yerine getirmezlerse imam, iyiliği emr ve kötülüğü yasaklamaya bizzat kendisi teşebbüs eder. Böylece İmamiye şiası da, bu görevin farz olduğu kanaatinde⁽⁴⁴⁾.

İmam-ı Eş'ari (v. 324/936) ve taraftarları ise kılıç ve darp olmaksızın ma'rufu emr, münkeri nehy konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bunlardan bir kısmı eğer mü'minin gücü ve imkanı varsa sırasına göre, önce eliyle, sonra

(40) A.g.e., s.4.

(41) A.g.e., s.4.

(42) Bekir Topaloğlu, **Kelâm İlimine Giriş**, Damla Yayınevi, İst. 1981, s.176.

(43) A.g.e., s.176; Tunç, a.g.makale, s.4 v.d.

(44) Ethem Ruhi Fırlalı, **İmamiye Şi'ası**, Selçuk Yayınları, İst. 1984, s.234.

diliyle müdahale etmelidir. Buna da gücü yetmiyorsa kalbiyle buğzetmelidir. Kılıç ile müdahaleye gelince bunu caiz görmemişlerdir. Bir kısmı ise önce dil ile değiştirmeye çalışmasını sonra da kalbiyle buğzetmesini uygun bularak el ile önlemeye hayır demişlerdir⁽⁴⁵⁾. İmam-ı Eş'ari'nin açıklaması daha önce mealini yazdığımız münkeri önleme konusundaki hadisin sıralamasındaki hükme uygun düşmektedir.

İmam-ı Mâtürîdî (v.333/944) ise bu konuyu peygamberlerin gönderilmesindeki hikmet ile muvafık görmektedir. Çünkü peygamberler, iyiliği emr ve kötülüğü nehy için gönderilmişlerdir. Bu hususta Kur'an'da yeterince deliller vardır. Bir ayette şöyle buyurulmaktadır: **“Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının...”**⁽⁴⁶⁾ Mâtürîdî'ye göre, ma'rufu emr ve münkeri nehy görevi yerine getirilmesindeki asıl hikmet emreden ve nehyeden Allah'ı bilmektir. Çünkü bu görev bütün canlılar arasından sadece insanlara mahsus kılınmıştır. O halde mü'minlerin bu görevi yerine getirme zarureti vardır⁽⁴⁷⁾.

Ma'rufu emr, münkeri nehyin farz-ı kifaye olduğu hususunda Kadı Beydavî (v. 685/1286), ez-Zemahşerî, İmam-ı Gazzâlî ve Fahreddin er-Râzî aynı görüşü paylaşmışlardır. Bunlardan örnek olarak ez-Zemahşerî'nin bu görüşünü biraz açalım. ez-Zemahşerî ma'ruf ve münkerin vücutiyyetine işaret eden ayetteki **“Min”** harfi cerrininin bir kısım insan için kullanıldığı kanaatindedir. Bu durumda ma'ruf ve münker görevini yürütmek farz-ı kifaye olması gerekir.

Çünkü bu görev, bir ihtisas ve ilim işidir. Aksi halde bu görevin düzenli ve verimli yürütmesi mümkün değildir. Nitekim, çoğu zaman ehil olmayan cahillerin eline düşen bu tür görevler olumsuzlukla sonuçlanmıştır. Bilhassa böylesine hassas bir konu cahil bir insanın eline düşerse çok kere ma'rufu yasaklar, münkeri de emredebilir. Bazan muhatabına karşı yumuşak davranması gerektiği yerde sert ve kaba davranmak, sert ve ciddi davranması icabeden yerde ise yumuşak davranmak gibi hatalar işleyebilir. Bu yüzden ma'rufu emr ve münkeri nehy görevinin farz-ı kifaye olduğunu söyleyenler bu işin daha az önemli olduğunu iddia etmemişlerdir. Ancak ümmetin tümü bu göreve ehil olmayacağını, ehil bir cemaatin bunu yapmasıyla sorumluluğun ümmetin diğer fertlerinden kalkacağını, aksi halde bütün mü'minlerin günahkâr olacağını belirtmişlerdir⁽⁴⁸⁾.

6. MA'RUFU EMR VE MÜNKERİ NEHYETMENİN DERECELERİ

Ma'rufu emretmek ve münkeri önlemek için izlenecek yol ve öncelik sırası

(45) Eş'ari, **Makâlâtü'l-İslamiyyin**, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1990, c.2, s.140-141.

(46) Haşr, 59/7.

(47) İmam Mâtürîdî, **Kitabü't Tevhid**, Tahkik, Fethullah Huleyf, Çev: H.S. Erdoğan, Sebat Yayınevi, İst. 1981, s. 202-204.

(48) Ez-Zemahşeri, **el-Keşşaf**, c.1, s.304. Bilgi için bkz: er-Razi, **et-Tefsiru'l-Kebir**, c.8, s.145 v.d.; İ. Hakkı Efendi, **Ruhul Beyan**, Dâr-ı Tebaati'l-Bahire, Kahire, c.1, s.352...

şöyle derecelendirilmiştir:

a) Tarif:

Bazı hallerde münker işleyen kişi davranışının suç olduğunu bilmeyebilir. Bu durumlarda münkeri önlemenin en güzel yolu işin yanlış, kötü veya suç olduğunu özellikle dinen kötülüğünü anlatarak işleyene tanıtmaktır. Bu düzeltme yapılırken şiddet ve suçlamaya girmeden yumuşak bir üslûp kullanılmalıdır. Münker anlatılırken muhataba “cehalet” isnad edilmemelidir. Zira birini cehaletle itham etmek ona eziyettir. Bazı kimseler cehalet ve hataları üzerine, ikaz edildiklerinde öfkelenir hatta ayabını örtmek üzere gerçeklere karşı direnir. Bunun için münkeri tanıtmaya ve önleme görevini üstlenenler bu hizmeti yumuşaklıkla yapmalı, hiçbir şekilde karşı tarafa eziyet etmemelidir. Çünkü müslümana eziyet etmek caiz değildir.

b) Vaaz ve Nasihat:

Bir davranışın münker olduğunu bilerek yapan insanları bu hareketlerinden vaz geçirmek yahut onları ikna etmek için önce vaaz ve nasihat yolu tercih edilmelidir. Bu görevi yapan kişi o fiilin zararları ve hakkındaki dini hükümleri, tarihi olayları, gelişmeleri ve büyük şahsiyetlerin o konudaki söz ve tavsiyelerini açık ve anlaşılır bir ifade ile anlatmalıdır. Hz. Peygamber (a.s.)'in “**Din nasihattir**” mealindeki hadisi de bu yolun ehemmiyetini göstermektedir. Ayrıca Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de açıkladığı gibi, Hz. Musa ile kardeşi Hz. Harun'u, davet ve tebliğ için Fir'avun'a göndermiştir: “**Fir'avun'a gidin;**

çünkü o, iyiden iyiye azdı. Ona tatlı dille konuşun. Belki o, aklını başına alır veya korkar.”⁽⁴⁹⁾ Görüldüğü gibi, Yüce Allah, Hz. Musa ile kardeşi Harun'un birlikte irşad ve da'vet yoluyla ma'rufu emretmek için Fir'avun'a gitmelerini istemektedir. Küfrü açık olan Fir'avun'a karşı bile yavaş ve yumuşak bir üslûp kullanılması hatırlatılmaktadır. Bu davetin özel bir durum ifade ettiği bildirilmiştir. Çünkü Hz. Musa'nın çocukluğu Fir'avun'un sarayında geçmiştir. Küçüklüğünde onun iyiliklerini gördüğü için yüzüne karşı ona sert davranması uygun düşmezdi⁽⁵⁰⁾. er-Râzî ve Konyalı M. Vehbi Efendi (v. 1949) bu ayetin anlamını vaaz ve nasihat ile bağlantı kurarak ma'rufu emr ve münkeri nehiy durumunda olanları; kral, sultan ve idarecilere vaaz, nasihat ve tebliğde bulunurken öfkeli hareket ederek, muhatabı rencide etmemeyi tavsiye etmişlerdir. Zira bu durum onların kibir, küfür ve nefretlerini daha da arttırabilir. Oysa ki vaaz ve nasihatta amaç; zarar, kin ve nefreti çoğaltmak değil, fayda temin etmektir. O halde da'vet ve tebliğin muhatabı olan kişiler ne kadar zalim ve kibirli olsalar bile müjde, korku ve tatlı bir üslûbun kullanılmasına dikkat edilmelidir. Yumuşak söz (Kavl-i Leyyin) karşılıklı konuşmayı, istişareyi ve anlaşmayı kolaylaştırır. Böylece maksadın kolayca anlaşılmasını sağlar. Vaaz ve nasihat esnasında yumuşak ve gülyüzlü olmak, konuşurken güzel kelimeler seçmek, tatlı ve cazip bir üslûp kullan-

(49) Tâ-Hâ, 20/40-43.

(50) er-Râzî, Tefsirü'l-Kebir, c.22. s.51.

mak, muhatabı ikna etmek ve etkilemek bakımından da yararlıdır⁽⁵¹⁾.

c) Söz ile sert davranmak:

İnsanı içinde bulunduğu kötülüklerden alıkoymak için açık, anlaşılır ve sert bir tavırla uyarmaktır. Bu tepki ve karşı koyma olayı şahsı küçük düşürme, rencide etme, iftira etme ya da hakaret etme anlamında olmamalıdır. Tersine onu akli selimin çizgisine çekmek için akıl, düşünce ve iradesiyle hakkı araştırmaya davet niteliğinde olmalıdır. Nitekim Hz. İbrahim (a.s.) kavminin sapıklıkta ısrar ettiklerini görünce onlara sert ve tehdit dolu bir üslûp ile hitap ettiğini Kur'an şöyle haber vermektedir. "... Size de, Allah'ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeylere de yuh olsun! Siz akıllanmaz mısınız?"⁽⁵²⁾

d) El ile mani olmak:

Münkeri önlemenin bir yolu da karşılaşılan kötülüğü bizzat ortadan kaldırmaktır. Bir mazlumu zalimin elinden kurtarmak gibi. Bu yol ile kötülüğü önleme ancak maddi değişikliği kabul eden suçlarda olabilir. Dil veya kalb ile işlenen suçları maddî vasıtalarla düzeltmek mümkün değildir.

Konu hakkında ez-Zemahşeri şöyle demiştir; "**Münkeri önlemede ıslaha kolay yolla başlanır. Sonuç alınmazsa zora başvurulur.**"⁽⁵³⁾ Bu nedenle İslam bilginleri va'z ve nasihat yolu ile ıslah olmaları imkan dahilinde olduğu müddetçe kuvvet kullanmasının caiz olmadığı görüşü üzerinde ittifak etmişlerdir⁽⁵⁴⁾.

e) Tehdit ve korkutmak:

Kişi münkeri önlemek için aşırı

olmamak şartıyla muhatabını caydırıcı sözlerle korkutabilir. "**Bu işi terk et yoksa seni cezalandırırım**" gibi tavır almakta bir sakınca yoktur. Ancak pratikte tatbiki mümkün olmayan özellikle insanın temel hak ve hürriyetlerini yok edici mesaj taşıyan "**evini yağma ederim, çocuğunu döverim ve aileni esir ederim**" gibi sözlerle tehdit etmek doğru değildir. Şayet böyle yapmak azmiyle konuşuyorsa, bu haramdır.⁽⁵⁵⁾

7.MA'RUFU EMR VE MÜNKERİ NEHYETMENİN ŞARTLARI

Ma'rufu emr ve münkeri nehyetme görevinin İslam toplumu ve fertleri açısından zorunlu olduğunu daha önce belirtmiştik. Ancak bu görevin önemi ve özelliği dikkate alınarak bazı şartların bulunmasında zaruret vardır. Bu hususta öngörülen şartlar; İman, teklif, iktidar, adalet ve izindir. Şimdi de söz konusu şartlarla amaçlanan hususları kısaca açıklamaya çalışalım.

a) İman:

Ma'rufu emr ve münkeri nehiy görevi doğrudan dine hizmettir. İman olmaksızın bu hizmeti yürütmek mümkün değildir. Ayrıca bu şartın kabul edilmesiyle müslüman olmayanların da diledikleri inancı seçmek hususunda tam bir

(51) A.g.e., c.22, s.51; Konyalı M. Vehbi Efendi, **Büyük Kur'an Tefsiri**, c.8 s.3291, v.d.

(52) Enbiya, 21/67.

(53) ez-Zemahşeri, **el-Keşşaf**, 1/224-225.

(54) S.C. el-Amra, a.g.e., s. 252.

(55) Geniş bilgi için bkz.: Gazzâli, **İhyâ-û Ulûmi'd-dîn**, c.2, c.809 v.d.; S.C. el-Amra, a.g.e., s.249 vd.; Abdulkadir Udeh, a.g.e., c.2, s. 32 vd.

hürriyet içinde serbest bırakıldığı anlaşılmaktadır. Böylece onlar ma'rufu emr ve münkeri nehiy hususunda muaf tutulmuşlardır. Çünkü bu görevi yapmak demek İslam dinini, itikat, ibadet ve ahlâk gibi bölümlerini anlatmak demektir. Oysa ki böyle bir hizmet gayrı müslimlerden beklenemez. İmam-ı Gazzâli de bu hususda şöyle diyor. **“Ma'rufu emretmek dine hizmettir. Dini inkâr eden kimse ona nasıl hizmet edebilir?”** (56)

b) Teklif:

Ma'rufu emr ve mürkerden nehyedecek kişi, mükellef olmalıdır. Zarar ile kârı, iyilikle kötülüğü idrak edip seçebilmelidir. Çünkü ma'rufu emr ve münkeri nehy sorumluluk ister. Oysa ki bülûğ çağına ermeyen kimse dinen mükellef sayılmaz. Ancak çocuk yaşta olanların namaz, oruç vs. ibadetleri yerine getirmelerinde sakınca olmadığı gibi ma'rufu emr ve münkeri nehyetmelerinden de sakınca yoktur. Çünkü bu tür hareketler kişiyi Allah'a yaklaştırır. Yapmadığı takdirde ise günahkar olmaz. Fakat görevi yapınca da ecir kazanmış olur⁽⁵⁷⁾.

c) Güçlü olmak:

Yeryüzünde hayrı şerre, hakkı batıla ve ma'rufu münkere galip kılmak için kuvvete ihtiyaç vardır. Kuvvet olmadan **“Da'vet”** mümkün olsa bile emir ve nehiy konusunda başarılı olamaz.

Çünkü emir, kişinin kendinden aşağı derecede olan birine **“Şunu yap!”**; nehiy de yine kendisinden aşağı derecede bulunan birisine **“Şunu yapma!”** demesidir. Bu husus Hz. Peygamber

(a.s.)'in hüküm itibariyle münkeri önleme konusundaki hadisin bildirdiği öncelik sırasına göre tedbir almayı öngörmektedir. Buna göre; **“Sizden biri bir münker görürse onu eliyle değiştirsin. Buna gücü yetmezse diliyle, dili ile değiştiremezse kalbiyle ona buğzetsin. Bu seviyeye düşmek ise imanın en zayıf derecesidir.”**⁽⁵⁸⁾ Görülüyor ki münkeri yasaklamak bir kuvvet ve yetkiye bağlı olduğundan vücubiyet ancak **“kudret”** ile gerçekleşmektedir. Bu yolla yapamıyorsa, işlenen münkeri söz ile önlemeye çalışmalı, buna da gücü yetmezse onu kalbiyle çirkin ve hakir görmelidir. Kişi ma'rufu emr ve kötülüğü yasaklama konusundaki güç ve kuvveti kendi şahsi yapısında bulabileceği gibi devletin ve kanunların verdiği yetkilerden de yararlanabilir. İlmî ve hissî acizlik içinde bulunanlar ma'rufu emr ve münkeri nehiy konusunda gerçek bilgiye sahip olmadıkları takdirde sorumlu olmazlar. Çünkü bu sorumluluk onlara verilirse meydana gelecek kötülüklerin iyiliklerden daha fazla olabileceği ihtimali de vardır.

d) Adalet:

Ma'rufu emr ve münkeri yasaklamanın bir şartı ise adalettir. Bu görevi üstlenen kişi, dürüst ve adaletli olursa çevresi için daha etkili ve daha güvenilir olur. Nitekim Cenab-ı Hak Kur'an'da şöyle buyurmuştur: **“Kitab'ı okuyup durduğunuz halde kendinizi unuttur da başkalarına mı iyilikle emredersiniz.”** ⁽⁵⁹⁾ Diğer bir ayette ise bu husus

(56) A.g.e., ve aynı sahifeler.

(57) A.g.e. ve aynı sahifeler.

(58) **Sahih-i Müslim**, İman, 20.

(59) Bakara, 2/44.

şöyle hatırlatılmaktadır: **“Ey inananlar! yapmadığınız şeyi niçin yaptığınızı söylersiniz?”**⁽⁶⁰⁾ Bu ayetlerde Resulullah'ın hayatında görünüşte yanında yer alan ve çevresinde göstermeklik olarak iyiliği telkin eden kişilerin davranışlarında samimi olmadıkları hatta yaşantılarında çelişki dolu eylemlerin bulunduğu hatırlatılmaktadır. Dolayısıyla onların bu yanlış ve haksız fiileriyle kendi kusurlarını unuttukları ya da görmemezlikten geldikleri yüzlerine vurulmaktadır⁽⁶¹⁾.

İmam-ı Gazzâli de ağaç doğrulmadan gölgesinin doğru olamayacağını belirterek bu görevi icra edecek kişilerde bulunması gereken **“adalet”** sıfatının önemine dikkat çekmiştir. Buna göre başkalarını hidayete getirmek veya düzeltmek kişinin kendisini doğru yola sevketmesinin bir parçasıdır. Nefsini ıslahtan aciz olan kişinin, başkalarını ıslah konusunda, çok daha aciz olması normaldir. Ancak bazı İslam hukukçuları ise, fasık (günahkâr) bile olsa herkesin marufu emredip münkeri yasaklayabileceğini söylemişlerdir. Bu durumda marufu emr ve münkerden nehyeden kişinin her türlü günahattan arınmış olması şart değildir.

e) İzin:

Ma'rufu emr ve münkeri nehy görevini yapacak kimse, neyin iyi, neyin kötü ve neyin fena olduğunu bilmelidir. Bu yüzden bazı bilginler, söz konusu hizmetin sadece idareciler, alimler veya bunların yetkili kıldığı şahıslar tarafından verilmesinin uygun olacağı görüşündedirler. Bir kısmı da bütün toplumun bu konuda sorumlu olduğu kanaatini ileri

sürmüşlerdir. Gerçekten pratik anlamda düşünüldüğü zaman bu görevin tam olarak yapılabilmesi için iktidar ve otoriteye ihtiyaç vardır. Diğer yandan yetkinin belli bir zümrenin eline verilmesiyle uygulama alanı ve bu hizmette görev almak isteyen gönüllü insanların önü kesilmiş olmaktadır.

Bu takdirde ma'rufu emr ve münkerden nehyetme görevi için izni gerekli görenler şöyle demişlerdir: **“Eğer bu izin herkese verilirse çalışma düzeni ve organize diye bir şey kalmaz. O zaman fesat ve bozukluğun yapacağı tahribatın, yapılacak düzeltmeden daha çok olmasından korkulur”**⁽⁶²⁾. İmam-ı Gazzâli de bu görüşe karşı olmakla beraber şu hususa dikkatimizi çekmiştir: **“Ma'rufu emr ve münkeri nehy konusunda ictihada muhtaç olan hususlarda halkın, ictihada dalıp hükme varma meselesi, bozdukları düzeltmelerinden daha fazla olacağı endişe edildiğinden, bu işle görevli olanların müdahale edebilmeleri için yetkililerden izin almaları gerektiği görüşü kuvvet kazanmıştır. Çünkü böyle olmazsa bigisindeki kusuru nedeniyle ehil olmayan herhangi bir kimse bu konuda büyük kusurlar işleyebilir”**⁽⁶³⁾.

İslam hukukçusu Abdulkadir Udeh ise bu hususta şöyle demiştir: **“Devlet başkanı veya yöneticilerin iznini şart koşanlar aslında ma'rufu emredip münkerden nehy görevinin düzenli ve**

(60) Saff, 61/2.

(61) ez-Zemahşeri, el-Keşşaf, c.1 s.99.

(62) S.C. el-Amra, a.g.e., s. 214.

(63) Bkz. İmam Gazzâli, İhyâ-u Ulûmid-dîn Terc., 2/792 v.d.

organizeli bir şekilde yürütülmesini arzu edenlerdir.”⁽⁶⁴⁾

Ma'rufu emr ve münkeri nehy etme görevinde bütün toplumun sorumlu olduğunu ileri sürenler ise, şu ayeti delil olarak göstermektedirler: “Onlar ki eğer kendilerine yeryüzünde iktidar verirse namazı kılarlar, zekatı verirler, iyiliği emreder ve kötülükleri nehyederler. İşlerin sonu Allah'a varır.”⁽⁶⁵⁾ Bu ayette açıkça işaret edildiği gibi ma'rufu emr münkeri nehy görevi sadece yöneticilere tahsis edilmemiştir. Ayette geçen “Mü'minler” ifadesi genel olup her müslümanı kapsar. Hiç kimse bu görevi yapmaktan men'edilemez.

İmam-ı Nevevî bu hususta şöyle demiştir: “Ma'rufu emredip münkerden nehyetmeye çalışma görevi yalnız devletin tayin ettiği memurlara mahsus değildir. Müslümanlardan herhangi biri de bunu yapabilir.”⁽⁶⁶⁾

el-Cüveynî (v. 478/1085) de; bütün mü'minlerin bu görevi yerine getirmekle sorumlu olduklarını belirtmiştir: “Buna delil, müslümanların icmadır. Çünkü gerek asr-ı saadette gerekse diğer asırlarda bu iş için tayin olmayanlar da iyiliği emreder, kötülükten men ederlerdi. Müslümanlar da onların bu yaptıklarını onaylar ve kabul ederlerdi. Bu görevle meşgul olanların işine karışılıyor diye kimse onları ayıplayıp azarlamamıştır.”⁽⁶⁷⁾

et-Teftâzânî (v. 791/1388) ise; konuyu daha farklı bir şekilde ele alarak toplumun hayatında önem arz eden bu görevin sadece idarecilerin iznine

bırakılamayacağını, çünkü ihtiyaç halinde yöneticilere karşı da ma'rufu emr ve münkeri nehyetmenin hatırlatılabileceğini bildirmektedir. Onun bu konudaki görüşü şöyledir: “İslamın başlangıcında ve ondan sonraki asırlarda müslümanlar devlet yöneticilerine iyiliği emretmiş ve onları kötülükten men'etmişlerdir. Bundan da anlaşılıyor ki bu görev yalnız yönetici kadroya tahsis edilmiş olmayıp, aynı zamanda tebaadan herhangi birinin de sözlü ve amelî olarak ifa etmesi caizdir.”⁽⁶⁸⁾

Bu hususta objektif bir değerlendirme yapmak gerekirse ma'rufu emr ve münkeri nehy konusunda hem yöneticilere hem de toplumu meydana getiren fertlere büyük görev düştüğünü kabul etmemiz gerekir. Çünkü sağlıklı bir toplum için bu görev hem önemli hem de süreklilik arz etmektedir. O halde böylesine hayatî bir görev, sadece toplumun bir kesimine bırakılamaz. Ancak kimin hangi ölçü ve yetkide bu işlere müdahale edeceği hususunda sorumluluk sınırı belirlenebilir. Özellikle günümüzde güven, huzur ve sulhun sağlanması için bazan kuvvet, yetki ve otoriteye; bazan tebliğ, rehberlik ve ikna gücüne; bazan da hepsine birden ihtiyac vardır. O halde bu problemin en sağlıklı çözüm yolu her ikisinde de; “ortak payda olan insan unsurunu” sorumlulukta duyarlı hale getirmek ve eğitim düzeyini ola-

(64) Abdülkadir Udeh, a.g.e., c.2 s.25.

(65) Hac 17/41.

(66) S.C. el-Amra, a.g.e., s.213.

(67) A.g.e.

(68) et-Teftâzânî, Şerhu'l-Mekâsid, Beyrut 1989, c.5, s.171 v.d.

bildiğince yükseltmektir. Bu durumda herkes gelişen ve değişen olaylar karşısında görev ve uzmanlık alanı içinde gücünü göstererek iyiliği emr ve kötülüğü yasaklama hususunda gereğini yapmalıdır. Bu huzur ve güven ortamını bozmaya yönelik hareketlere karşı bazen organizeli kuvvet ve otorite ile bazen eğitim, rehberlik, söz, yazı ve anlatımla bazen de tavır koymak suretiyle karşı tedbir alınmalıdır. Aksi halde toplumun, ortak menfaat, hedef, hak ve hukukunu korumak mümkün olmayacaktır. Özellikle günümüz şartlarında önem arz eden bu görev söz, va'z ve konferanslarla yapılabileceği gibi daha etkili olarak da gazete ve dergilerde makaleler yayınlamak ve kitaplar yazmak suretiyle sağlam ve kalıcı bir şekilde de yapılabilir. Radyo, video ve televizyon ise, göze ve kulağa hitap etmesi bakımından bu işin en yaygın ve etkili aracı olabilir. Ancak bunun, günün şartlarına uygun yöntemle, insanları kırmadan, incitmeden yapılması gerekir⁽⁶⁹⁾. Çünkü Kur'an: "Hikmetle, güzel öğütle Rabbinin yoluna çağır!"⁽⁷⁰⁾ buyurmaktadır.

8.MA'RUF VE MÜNKER GÖREVİ YAPANLARDA ARANAN VASIFLAR

Peygamberlerin kavimlerine emrettiği herşey "Ma'ruf", yasakladığı herşey de "Münker" dir. Bu noktadan hareketle iyi bir mü'minin dünyadaki görevi dinin uygun görüp onayladığı her iyiliğe da'vet etmek, dine ve akl-i selime uymayan şeyleri gidermeye çalışmaktır. Böylece ma'rufu emredip münkeri yasaklamak mü'min açısından dinî ve ahlâkî ölçülere göre yaşamak demektir.

Geçmişte bu çok önemli ve büyük görevi üzerine alanlar, kalbleri iman ile dolu, hayatları tertemiz, yaşantıları Kur'an ve Sünnet ölçüleriyle değer kazanmış seçkin insanlardı. Konuştuklarını önce kendileri tatbik ederlerdi. Eğer onlar dünyada yapmadıklarını söyleyen, ya da öğüt almadan öğüt vermeye çalışanlar gibi davranmış olsalardı, insanlık bugün tarih, ilim, kültür ve medeniyet hazinesinden nasibini alamazdı. İşte bu yüzden ma'rufu emr ve münkeri nehiy görevini yapanları başarıya götüren önemli vasıflar bulunmaktadır. Söz konusu vasıfların detayına girmeden sadece önemlilerinden birkaç tanesini kısaca açıklayalım. Bunlar, sabır, af ve bağışlama, ihlas, zekâ ve kavrama gücü, mesleğinde ehil ve güçlü olmak gibi vasıflardır.

a) Sabır:

Gerçekten ma'ruf ve münker görevi zor bir iştir. İnsan bu görevi ancak taşıdığı ehliyeti, üstün fedakârlığı, sıkıntılara katlanması ve şiddetli musibetlere karşı sebat göstermesi sayesinde başarır. Ma'ruf ve münker görevini tam anlamıyla yerine getirmek için insanın önce kendini yenebilmesi gerekir. İlk plânda nefsini yenmesi, aşırı arzularına uymaktan vaz geçmesi ve Allah'a güvenmesi, bu hizmeti başarmının belirtileridir. Çünkü arzu ve isteklerini islah etmeyen kimse başkasını düzelterip islah etmesi mümkün değildir. İşte bütün bu vasıfları özünde toplayan sabırdır. Sabreden kişi tek başı-

(69) Süleyman Ateş, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İst. 1989, c. 7, s. 69.

(70) Nahl, 16/125.

na da olsa ma'ruf ve münker görevini yapabilir. Nitekim Kur'an'da da Lokman, oğluna öğüt verirken ma'ruf, münker ve sabrın önemi birlikte zikredilmiştir. **“Ey Oğulcuğum! Namaz kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçir ve başına gelene sabret. Bunlar yapılması gereken işlerdendir.”**⁽⁷¹⁾

Yüce Allah, Lokman'ın **“iyiliği emret kötülükten menet”** emrinden sonra **“Başına gelenlere sabret.”** dediğini anlatıyor. Çünkü iyiliği emr, kötülükten men edenler çok eziyetlerle, engellerle karşılaşabilirler. İşte onlara bu yolda başlarına geleceklere sabretmeleri tavsiye edilmiştir. Denilebilir ki sabır, azim, irade ve tahammül ma'rufu emr ve münkeri nehiy için yola çıkan herkesin en tabii azığı ve sermayesidir. Bu konuda er-Râzî şöyle demektedir: **“Ma'ruf ve münker görevini yapan kimse incinir ve eziyet görür, onun başarısı sabır ileldir.”**⁽⁷²⁾

b) Af ve bağışlama:

Cenab-ı Hak; affetmek, ma'rufu emretmek ve yüz çevirmek gibi üç önemli konuyu bir ayette toplayarak şöyle buyurmuştur: **“Sen af yolunu tut, bağışla, uygun olanı emret, bilgisizlere aldırış etme.”**⁽⁷³⁾ Ayette görüldüğü gibi bu görevin yapılabilmesi için, ma'rufu emretme, kolay yolu tutma ve hoşla gitmeyen cehalet ürünü herşeyden yüz çevirme arasında kuvvetli bir ilişki olduğu bildirilmektedir.

Ma'rufu emredip münkeri nehyedecek kişi gerçekten, merhamet, hayır ve iyilik duygularıyla dolup taşan bir kalbe ve hoşgörüyü sahip olmalıdır. Gördüğü hataların etkisinde kalmadan affetme

duygusunu geliştirmeli, usanmadan, nefret etmeden ve insanın fitratına kolay gelen işleri ön plâna alarak yola çıkmalıdır. Ma'ruf ve münker görevini yapan davetçi bir babanın kendi çocuklarının geleceği için karşılaştığı güçlükleri aşmaya çalıştığı gibi, isyan, sapıklık ve yanlış yolda bulunan kişileri de tehlikelerden kurtarmaya çalışmalıdır.

Affetmek ve cahilden yüz çevirmek, münkeri işleyenlere karşı zillete düşmek, boyun eğmek ve taviz vermek anlamına gelmez. İnsanlara iyilikle muamele edilmesi, kabalık ve katı kalbliliğin bırakılması insanlara karşı yumuşak, hoş ve güzel davranılması İslamın ön planda tuttuğu bir prensiptir. Nitekim Hz. Muhammed (a.s.)'in de tebliğinde kısa sürede muvaffak olmasının temelinde yumuşaklık, tevazu, acımak ve affetmek gibi sıfatların rolü büyüktür. Kur'an-ı Kerim bu hususa şöyle işaret etmektedir: **“O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet, bağışlanmaları için dua et.”**⁽⁷⁴⁾ Böylece Kur'an güzel bir üslûpla yapılan mücadeleye ve belli bir hedefe yönelik ilmî tartışmalara karşı değildir. Fakat işi inada sürüp, kibirli davranışlara ve yersiz çekişmelere meydan verirse, davetçinin susması ve karşılık vermek için zamanını kaybetmemesi daha uygun olur.

c) İhlas:

Bütün ibadet ve çalışmanın ruhu

(71) Lokman, 31/17.

(72) er-Râzî, *Tefsirü'l-Kebir*, 6/578.

(73) A'raf, 7/199.

(74) Al-i İmran, 3/159.

samimiyet ve ihlastır. Bu nedenle mü'min, ma'ruf ve münker görevini yaparken, herhangi bir yalan ve hile katmaksızın sadece Allah'ın rızasını gözetmelidir. İşte o zaman gösterdiği bu gayret, din uğruna eşsiz bir hizmet ve insan için bir mutluluk olur. Kur'an bu vasfı taşıyan insanları **"...Dini yalnız Allah'a has kılarak O'na kulluk etmek..."**⁽⁷⁵⁾ şeklinde övmek suretiyle ihlasın önemini belirtmiştir. Aliyyu'l-Kârî (v.1014/ 1605) bu şartın önemi hakkında şunları söylemiştir: **"Ma'rufu emir ve münkeri nehiy gibi müstesna bir görevin en önemli şartlarından biri de; bu görevi yapanın kendini savunma gayretine kapılmadan, şöhret ve riyaya düşmeden, mü'minlere yaptığı emir ve tavsiyelerine uyan, Allah'ın emirlerini ikame etmeye çalışan ve bu uğurda yaptığı çalışmalarında samimi ve ihlaslı davranandır."**⁽⁷⁶⁾

Gerçekten ihlas ile ma'rufu emredip münkeri önleyen kimse maddi ve manevi ücret, iltifat beklemez. Menfaat sağlamaz, korkmaz ve minnet etmez. Sadece Allah rızası için hasbi olarak çalışır. Çünkü onun maddî ve manevî gıdası ihlastır. Allah rızasıdır. İşlerinde yüzü ve yönü Allah'a dönüktür. Bütün bu çalışmalar inanarak, şöhret ve riyaya kaçmaksızın, nefsin ve beden arzularına uymadan yapılmalıdır. Böyle olduğu takdirde ma'rufu emr ve münkeri nehy, Hz. Peygamber (a.s.)'ın ve kendisinden sonra gelen halifelerin samimiyeti ve ihlası ölçüsünde da'vet yapmış olur.

d) Zekâ ve kavrama gücü:

Ma'rufu emr ve münkeri nehy görevini yapan açısından zekâ; olayları sür'atle çözümlene, derleyip, toplama

ve karar verme gücüdür. Böylece zeki insan, problemleri çözümlenerek yeni ve pratik çareler bulur. Kur'an ve Sünnetin anlamını kavrayıp düşünmeye, tekrarlarmaya, çizdikleri sınırın içinde kalmaya, gaye hedef ve maksatları üzerinde bir sonuç çıkarmaya çalışır. Çünkü Allah, kitabını, insanlar anlamadan, üzerinde düşünmeden, sadece dudaklarıyla okusunlar diye indirmemiştir; tersine onu anlayıp üzerinde düşünmeleri için indirdiğini şöyle açıklamıştır: **"Ey Muhammed! Sana bu Mübarek Kitab'ı, ayetlerini düşünsünler ve aklı olanlar öğüt alsınlar diye indirdik."**⁽⁷⁷⁾ **"Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalbleri kilitli mi?"**⁽⁷⁸⁾

Kavrama gücü yüksek olan kişi; her zaman akl-ı selimin kabul edeceği, insanın zevk ve duyularının hemen ülfet edeceği bir üslûp kullanır. Olağanüstü olaylara karşı sakin ve soğukkanlı davranır. Günümüzde değişen ve gelişen olaylar karşısında mükemmel ve evrensel bir din olan İslamın, insanlığın mutluluğu için getirdiği ilahî mesaj ve çözümleri, yerli yerinde değerlendirecek, zeki ve kavrama gücü yüksek, hakkı tebliğ heyecanı ve hazzını ruhunda taşıyan insanlara her zamankinden daha fazla ihtiyaç vardır.

e) Mesleğinde ehil ve güçlü olmak:

Ma'rufu emr ve münkeri nehiy hizmetinde bulunanlar için belki de en önemli vasıf mesleğindeki ehliyetidir. Çünkü bu görevin asıl amacı insanın kendi inancını, düşüncesini karşı tarafa başarılı olarak telkin ve kabul ettirme-

(75) Beyyine, 98/159.

(76) S.C. el-Amra, a.g.e., s.298.

(77) Kur'an, 38/29.

(78) Kur'an, 47/24.

sidir. Durum böyle olunca ma'rufu emr ve münkeri nehiy görevini gerçekleştiren kişi, anlatalcağı şeyi iyi bilmelidir. Bundan başka bildiğini açıklama kabiliyetine sahip olmalıdır. Bunun için de iyi bir konuşma sanatı kazanmak, konferans vermek, seminer, münazara, panel ve açık oturum gibi toplantılara katılıp beklenen rolü göstermelidir. Dinî sosyal, kültürel, siyasî, ekonomik ve gelip geçmiş medeniyetler hakkında yeterince bilgi, beceri ve birikim sahibi olmalıdır. Ma'rufu emr ve münkeri nehiy konusunda hedefine ulaşacağına dair kendine güven duymalıdır. Ayrıca muhatap olduğu çevre ve toplumun bilgi, örf, âdet ve diğer özelliklerini çok iyi bilmesi gerekir.

İyiliği meretmek ve kötülükten alıkoymak hususunda ilim ehlinin görevi doğruyu söylemek, vaaz ve nasihat yapmak ayrıca ilgililere plân, program ve çözümler önermektir. Bu yetki ve görev, cahil kimselere asla verilmemiştir. Şayet onlar böyle bir işe karışır, ufak bir işte ortalık alt üst olurdu. Oysa ki iyiliği emr ve kötülükten alıkoyma işi son derece hassastır. Yapılmasını veya terk edilmesini istediği şeylerin sebebini ve mahiyetini çok iyi bilmesi gerekir.

SONUÇ

Emri bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker konusu bu yazımızın muhtevasiyle değerlendirilerek ilgili kavramlar ayet ve hadis mealleri, alimlerin görüş ve yorumları ışığında önem ve öncelik sırasına göre açıklanmaya çalışıldı.

Buna göre ma'ruf ve münker genel anlamlı iki kavramdır. Kur'an ve Sünnetle emredilen, toplumda iyi olarak bilinen ve dinin prensiplerine uygun olan herşey ma'ruf kavramı içine girer. Kur'an ve Sünnetin yasakladığı,

toplumun kötü tanıdığı da münker kapsamı içindedir. Diğer bir açıklama ile ma'rufu emr, ferdi ve toplumu mutlu kılacak güzel şeylerin yapılmasını istemek; münkerden men ise; ferdi ve toplumu bozacak, mutsuz edecek her türlü kötülükten insanları menetmeğe çalışmaktır. Toplum düzeninin korunması için herkes kendi gücü oranında bu görevi yapmak zorundadır. Bu prensip İslam toplumunun güzel vasıflarını koruyan en önemli niteliklerden biridir. O halde mü'min bu görevi, öncelik sırasına göre ailesine, yakın akrabalarına, rûhî yapısını çok iyi bildiği insanlara yahut hiç tanımadığı kimselere sistematik bir biçimde anlatmalıdır. Ancak yetki kargaşasına yol açacak bütün davranışlardan kaçınmak gerekir. Devlet, hükûmet, idareci, bu hususta bilgili ve uzman olanlarla, konu hakkında bilgisi ve kabiliyeti olmayanların olaya yaklaşımları kendi yetki alanları ve sorumlulukları çerçevesinde olmalıdır. Buradaki hareket tarzıyla birinin diğerini dışlaması veya engellemesi anlamı çıkarılmamalıdır. Tersine bir canlı organizmanın kendini dış tehlikelerden korumak için bütün organlarını birbiriyle uyumlu olarak kullanması şeklinde düşünülmelidir. O halde denilebilir ki peygamberlerin insanlara tebliğ ettikleri emir ve yasakların korunması, toplumda huzur ve sükûnetin sağlanması; İslamda **beş zaruri prensip** olarak bilinen, dinin, canın, aklın, neslin ve malın güvence altına alınması ancak bu görevin sürekli olarak yerine getirilmesiyle mümkündür.

Artık dinî ve tarihî tecrübeler de göstermiştir ki ma'rufu emretme ve münkerden nehyetme görevi sadece Peygamberlerin şahsı ve hayatıyla sınırlı değildir. Mü'min hangi devirde ve nerede olursa olsun ma'ruf ve münker hususunda üzerine düşeni uygulayarak tebliğ, irşat ve nasihat görevini yerine getirmek zorundadır. Hiç kimse bu görevin zarurî olan dinî hizmetler arasında yer almadığını iddia edemez.